

Diskurzné stratégie modelovania obrazu *druhého* (na príklade týždenníka *Argumenty i fakty*)

Nina Cingerová

Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta Univerzity Komenského
cingerova@fphil.uniba.sk

Kľúčové slová: diskurzná analýza, diskurzné stratégie, Rusko, obraz „druhého“

Key words: discourse analysis, discourse strategies, Russia, image of the other

Úvod

Cieľom článku je poukázať na príklade vybraných fragmentov ruského verejného diskurzu o migrantoch na prostriedky a mechanizmus vytvárania obrazu skupinového subjektu *oni* (a implicitne teda aj skupinového subjektu *my*). Diskurz tu vnímame ako spôsob jazykovej reprezentácie rôznych aspektov sveta (Fairclough, 2003, s. 214 – 215), ktorá zohráva aktívnu úlohu pri vytváraní, stabilizácii a transformácii sociálnej reality. Pri jeho vymedzení z hľadiska komunikačnej situácie staviame do centra pozornosti recipienta, o verejnom diskurze hovoríme ako o spôsobe jazykového konania, ktorý je orientovaný na masové publikum (Keller, 2007, s. 64).¹ Korpus nami skúmaných fragmentov tvorí séria troch článkov autorky Jekateriny Byčkovovej, ktoré boli publikované v jednom z najčítanejších ruských printových médií (Arutunyan, 2009, s. 17, 106), v ruskom týždenníku *Argumenty i fakty* v rokoch 2002 – 2003. Keďže ide o fragmenty súvisiace s diskurzom o identite, pri ich analýze budeme postupovať podľa modelu R. Wodakovej a M. Reisigla, ktorí ho používajú pri práci s diskurzmi o „rasových“, „národných“ a „etnických“ aspektoch. V literatúre k téme navrhujú sústrediť sa na tento okruh otázok: 1. ako sú osoby pomenované, ako sa na ne jazykovo odkazuje (*nominácia*); 2. aké činy, charakteristiky, kvality a črty sú im prisudzované (*predikácia*); 3. do akých schém sú zasadené argumenty, ktorými sa špecifické osoby alebo skupiny snažia ospravedlniť a legitimizovať pozitívne a negatívne atribúty (*argumentačné stratégie*); 4. pozicionovanie vysielateľa správy (*perspektivizácia*) (Reisigl – Wodak, 2001, s. 44 – 45).

Kontext

Prelom tisícročia je v Rusku z hľadiska dynamiky diskurzu o skupine *my* zaujímavý predovšetkým pre zmenu spoločenského a politického kontextu, ktorý sa odrazil aj na fenoméne naratívov o *nás* a o *nich* vo svojich rôznorodých manifestáciách.

V tomto období sa stávame svedkami niekoľkých závažných udalostí formujúcich diskurz. V zahraničnej politike je to predovšetkým kosovská kríza, v domácej ekonomická kríza 1998 – 1999 a 2. čečenská vojna (začína sa v roku 1999), ktorá sa na rozdiel od prvej nesie v znamení „protiteroristickej operácie“.² Po sérii bombových útokov na obytné domy (v Bujnakske, Moskve, Volgodonsku), ktoré podľa oficiálneho vyšetrovania spáchali separatisti z oblasti severného Kaukazu, sa jej na rozdiel od 1. čečenskej vojny dostáva aj podpory

¹ Keller ďalej vymedzuje tzv. špeciálne diskurzy, ktorých predpokladaným recipientom je úzky okruh odborníkov, užšie vymedzený adresát (napr. vedecký diskurz).

² 1. čečenská vojna prebiehala pod hlavičkou „obnovenia ústavného poriadku“.

verejnosti a prakticky všetkých politických síl (Severnyj Kavkaz; Gudkov, 2004, s. 325). V tejto situácii sa menia aj „objekty antipatie“ verejnej mienky. Sociológ L. Gudkov hovorí v súvislosti s týmto obdobím o „potvrdení hraníc a rámca ruského územia [...] o stanovení vlastnej arény diania a vyradení bývalých republík zo zorného poľa občanov Ruska“ (Gudkov, 2004, s. 111). Najväčšie antipatie v spoločnosti totiž podľa prieskumov verejnej mienky vyvolávajú obyvatelia ruských severokaukazských republík, predovšetkým Čečenci, kým napr. antipatie voči obyvateľom pobaltských republík, ale aj iným obyvateľom postsovietskych republík, slabnú (Gudkov, 2004, s. 110 – 111, 211, 184). Konflikt na juhu Ruskej federácie zároveň vyniesol na výsledie dovtedy prakticky neznámeho, a teraz energicky vystupujúceho, Vladimíra Putina, ktorý prisľúbil „мочить террористов в сортире“. Práve Putin mal potenciál priťahovať aktívnych nacionalistov a ich sympatizantov, dával im možnosť považovať sa za súčasť „putinskej väčšiny“ (Verchovskij, 2007, s. 17 – 18). V roku 1999 ho prezident Boris Jeľcin vymenuje za premiéra, označuje ako svojho nástupcu, a v roku 2000 je v marcových voľbách zvolený za prezidenta Ruskej federácie.

V tejto dobe, poznamenananej vyššie menovanými udalosťami, pozorujeme silný nárast xenofóbnych nálad v ruskej spoločnosti. Index podpory hesla „Россия для русских“ sa v roku 2001 po prvýkrát prehupol dostal za hranicu 50 percent (Verchovskij, 2007, s. 18; *Nacionalizm i xenofobija*). Nemalú úlohu v tomto vývoji zohrávali aj ruské médiá. Rok 2002 bol, podľa analýzy organizácie SOVA monitorujúcej dodržiavanie ľudských práv v Rusku, rokom, keď nesmierne prudko vzrástla „xenofóbna agresia v ruských masmédiách“ (Koževnikova, 2007, s. 18 – 19).

Ťažiskové miesta textu

Z hľadiska postavenia v rámci systému, ktorý text tvorí, má titulok, rovnako ako úvod a záver, v texte silnú pozíciu. Na rozdiel od posledných dvoch menovaných má však titulok z hľadiska sémantického členenia textu špecifické postavenie. Je jeho prvým znakom, stojí „nad“ textom a zároveň je s ním nerozlučne spätý. E. A. Lazarevová titulky a titulkový komplex definuje ako podsystém existujúci vnútri textového systému a pozostávajúci z prvkov, ktoré sa nachádzajú mimo textu (Lazareva, 2006). Z hľadiska analýzy je však dôležité uvedomiť si práve interakciu titulku (titulkového komplexu) a samotného tela textu. Obraz nebude kompletný, ak sa pri analýze zameriame len na jednu z častí a nebudeme titulok a samotné telo textu považovať za dve časti v tesnom vzájomnom vzťahu. Uchopenie obsahu sa uskutočňuje až „po“ texte, titulok vtedy slúži ako oporný bod a nachádza sa „pod“ textom, tvorí jeho pozadie. Na tomto mieste stojí za zmienku postreh V. A. Lukina (1999), ktorý upozorňuje, že v titulku sa spája celá Peirceova triáda. Do prečítania textu je indexovým znakom, ktorý sa počas čítania mení na znak konvenčný (symbol) a po prečítaní sa približuje k znaku motivovanému (ikon). „Pred“ vstupom do textu teda titulok ukazuje na text, funguje ako deiktikum, „po“ texte ho vnímame ako motivovaný samotným telom textu. Exponované postavenie (vydelené aj graficky) v rámci textu predurčuje aj funkcie titulku v komunikácii, teda smerom „von“ z textu. Výpoveď, ktorú novinár robí z pozície titulku, ešte „pred“ textom, je prvým signálom smerom k prijímateľovi správy. Spravidla býva v tejto výpovedi vyjadrený v minimálnej, zhustenej forme obsah textu. Mohli by sme povedať, že je to meno, ktorým novinár pomenúva udalosť – denotát správy. Informáciu uvedenú v titulku prijímateľ správy použije ako orientačný bod v procese budovania celkového významu textu, pozadie pre jeho interpretáciu. Vďaka funkciám, ktoré titulky v komunikácii medzi novinárom a čitateľom spĺňajú, majú potenciál byť „ideologicky“ najzaťaženejšie. Ak sa nedá zmeniť už nič iné, editor mení aspoň titulok, čím docieli, zo svojho hľadiska, vhodnú interpretáciu udalosti.

Práve preto, že čitateľovi poskytujú svojrázny kľúč k chápaniu textu správy, ich môžeme považovať za ich „najpodozrivejšiu časť textu správy“ (van Dijk, 1991, s. 50).

V prípade našich fragmentov ide o tri texty, ktoré spolu tvoria jeden globálny text. Všetky majú totiž spoločný titulok, a to *Почему мы не любим „лиц кавказской национальности“* („Prečo nemáme radi „osoby kaukazskej národnosti““). Semiotický priestor článku sa teda v prvom znaku vysielanom smerom k čitateľovi načrtáva takto: existuje nejaká skupina ľudí (*my*), Moskovčania, Rusi, pre ktorých je spoločným znakom to, že nemajú radi „osoby kaukazskej národnosti“ (*oni*). K tejto skupine sa priraduje aj autorka článku, titulok by mohol znieť aj: *Prečo (oni) nemajú radi [...]*, čo by rozdelilo symbolický priestor iným spôsobom, zaradila by sa do skupiny, ktorej úlohou je ukázať „zvnútra“, z perspektívy navrhnutého (etnického) vymedzenia skupiny na jej ďalšie rozhraničenia, čo by bolo koherentné aj s rozhodnutím dať pomenovanie „osoby kaukazskej národnosti“ do úvodzoviek. Možné bolo tiež využitie tzv. *gramatickej metafory*, využitie nominalizovanej reprezentácie (Fairclough, 2003, s. 220): „*нелюбовь к «лицам кавказской национальности»*“, čo by vylúčilo sociálnych agentov z reprezentácie javu. Môžeme teda hovoriť o tom, že daná ťažisková časť textu spĺňa funkcie orientácie (vysvetlenie pozície), integrácie a diferenciacie (kto patrí k skupine *my* a aké sú jej súradnice a kto patrí ku skupine *oni*). Antipatie k „osobám kaukazskej národnosti“ sú pritom prezentované ako dané. V rámci diskurznej analýzy sa pre tento typ stratégie používa termín *presupozícia* (van Dijk, 1998, s. 34 – 35). Článok sa nesnaží dokázať/vyvrátiť, či *my* máme, alebo nemáme radi „osoby kaukazskej národnosti“, daný stav predstavuje skutočnosť, z ktorej sa vychádza. Ďalším momentom dôležitým z hľadiska analýzy je využitie pojmu „*лица кавказской национальности*“ („osoby kaukazskej národnosti“) ako súhrnného označenia skupiny *oni*. Tento sa začal na označenie predstaviteľov etník v oblasti Kaukazu ako byrokratické klišé používať ešte v období Sovietskeho zväzu.³ Všimnime si pritom, že atribút „kaukazský“ v kolokácii „kaukazská národnosť“ stavia na jednu úroveň priestor a etnikum, nepredstavuje geografické určenie, ale skôr, ako to vyplýva aj z medzituliek (*Дело в национальности?, Дело в религии?, Неравные друг другу*), kategóriu s kultúrnymi, náboženskými, etnickými a ekonomickými súradnicami hraníc, pričom miestom, odkiaľ ich vnímame, je *naš* priestor. Pomerne presne túto nuansu vystihol sociológ A. Levinson: „Povedať, že [...] kaukaz‘ [ako kategória, pozn. N. C.] je miesto, kde žijú osoby kaukazskej národnosti, by nebolo [...] správne. Je to miesto, odkiaľ prichádzajú“ (Levinson, 2003).

K ťažiskovým miestam skúmaného fragmentu patrí tiež ilustrácia k prvému článku, na ktorej sú zobrazení dvaja rozhnevaní muži, jeden z nich v typickej papache. V nej sa prejavuje tendencia, ktorá už bola opísaná v literatúre k danej téme: „hostia z juhu“ majú prevažne mužskú tvár (Karpanenko, 2003), čo je koherentné s budovaním pocitu sily (a nebezpečenstva).

Pokus o vytvorenie súradníc spoločnej identity

Otázka, ktorá sa kladie v perexe – úvodnej, graficky vyčlenenej, časti prvého článku, znie, či je v Moskve, kde žijú príslušníci 141 národností, možné „ruské povstanie“ („русский бунт“), ku ktorému burcovali v letádoch v predvečer Dňa zhody a zmierenia (7. november) radikálne strany. V jednotlivých častiach článku, ktoré sú rozdelené vyššie spomínanými medzitulkami, sa na otázku postupne odpovedá. Dôvody na „бунт“ sa pritom autorka článku snaží nájsť

³ Popri uvedenom klišé sa v danom období objavujú aj iné, ktoré kladú na jednu úroveň etnikum, región a vierovyznanie: „*лица славянской национальности*“, „*лица мусульманской национальности*“. Posledným menovaným sa pritom označovali len stredoázijské etniká, „ruskí“ moslimovia (Tatári, Čečeni a iní) do tejto kategórie zahrnutí neboli. Porov.: Levinson, 2003.

v predpokladaných príčinách antipatií voči „osobám kaukazskej národnosti“: národnosť, náboženstvo, sociálna nerovnosť. Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť, že v centre pozornosti je pochopenie toho, čo mohlo viesť k podobnej výzve, a nie vyjadrenie morálneho postoja k samotnej myšlienke „ruského povstania“, jej odsúdenie/podpora. Národný konflikt sa vylučuje: Moskovčania (rozumej všetci, ktorí žijú v hlavnom meste viac ako 10 rokov, a teda prišli sem ešte pred vznikom Ruskej federácie) sa totiž rovnajú Rusom („русские“).⁴ Vylučuje sa náboženská povaha konfliktu: viera, ktorú vyznávajú všetci Moskovčania, je totiž viera vo vlastné sily. Problém je situovaný na úroveň spoločenského konfliktu medzi bohatými a chudobnými. Článok sa uzatvára otázkami čitateľom: „Ako majú ľudia rôznych národností, s rôznymi možnosťami a potrebami žiť v Moskve?“, „Čo treba urobiť, aby nevznikli triedne konflikty?“

Môžeme teda hovoriť o snahe modelovať konflikt ako konflikt sociálny, východiskom analýzy autorky článku je však jeho etnická a náboženská povaha. Snaží sa pritom o naznačenie súradníc spoločnej identity, a to tak, že etnicitu nechá splývať s miestom pobytu skupiny a náboženské hranice rozpúšťa vo „viere vo vlastné sily“. V semiotických kategóriách by sme mohli tento pohyb opísať ako pohyb od *oni* k *nie oni*. Tento typ modelovanej úlohy nazýva L. Gudkov *marginálom*: „spája v sebe hodnoty a normy dvoch skupín alebo svetov – toho, odkiaľ prišiel a toho, kde sa snaží stať ‚svojim‘“ (Gudkov, 2004, s. 562).

Nominalizačné a predikačné stratégie

Pre lepšie uchopenie modelovaných hraníc sa teraz skúsme pozrieť na označovanie/predikáciu vo vzťahu k jednotlivým skupinovým subjektom v texte a kategorizovať ich podľa jednotlivých stratégií (Reisigl – Wodak, 2001, s. 48 – 52).

Pomenovania skupiny *oni*: „лица кавказской национальности“ (stratégia: kulturalizácia, etnifikácia), „выходцы с Кавказа“ (stratégia: despacializácia, kulturalizácia), „чужестранцы“ (stratégia: explicitná disimilácia), „немосквичи“ (stratégia: despacializácia, explicitná disimilácia), „миграционный приток“ (stratégia: abstrakcia), „приезжие“ (stratégia: akcionalizácia, relationalizácia), „инородцы“ (stratégia: explicitná disimilácia), „чужеземцы“ (stratégia: explicitná disimilácia), „мужчина средних лет с темными глазами и волосами, преуспевающий в торговле“ (stratégia: somatizácia, profesionalizácia, ekonomizácia, kolektívny singulár).

Črty a konanie pripisované skupine *oni*: „нашествие“, „понаехали“, „перевезли многодетные семьи“, „приезжают“.

Pomenovania skupiny *my*: „москвичи“ (stratégia: spacializácia), „русский народ“ (stratégia: kulturalizácia, etnizácia, politizácia), „русские“ (stratégia: etnizácia), „доминирующий тип, имеющий громадные ресурсы для ассимиляции любой народности“ (stratégia: biologizácia), „русские - место жительства, а не национальность“ (stratégia: spacializácia, odmietnutie etnifikácie).

Črty a konanie pripisované skupine *my*: „не любим“, „праведный гнев“, „столичный тон“, „пенять“, „генетически являются“, „вызывают у нас неприязнь“, „раздражают нас“.

Napriek tomu čo sme spomínali vyššie – snahe modelovať súradnice spoločnej identity – sa nám zdôraznenie zvolených „mien“ a črt, konania pripisovaných skupinám zdá dôležité, a to z toho dôvodu, že jazyková charakterizácia aktérov môže byť v rozpore s explicitne zaujatým

⁴ V ruštine sa jazykovo rozlišuje kategória Rusi – „русские“ – príslušníci ruského etnika, a Rusi – „россияне“ – občania RF.

postojom autora. Podobný prípad opísal v literatúre R. Fowler na príklade článku, ktorý vyjadroval sympatie s pacientmi čeliacimi neadekvátnej zdravotnej pomoci. V ňom ukázal, že napriek explicitne zaujatému kritickému postojovi fragment reprodukuje a naturalizuje mocenské pomery: pacienti vystupujú ako bezmocní, lekári a politici ako mocní (Fowler, 1991, s. 125). V tejto súvislosti by sme na tomto mieste vyzdvihli dva momenty. Prvým je tzv. *nadlexikalizácia* (*overlexicalization*): pre skupinu *oni* registrujeme oveľa väčší počet pomenovaní, ktoré implicitne i explicitne poukazujú na jej cudzosť a spájajú ju aj s konkrétnym, typickým výzorom, ako pre skupinu *my*. R. Fowler túto stratégiu interpretuje ako indikáciu abnormálneho statusu konštruovanej skupiny (Fowler, 1991, s. 96). Druhým je rozdiel v konaní, ktorý je daným skupinám pripisovaný: v prípade skupiny *my* prevládajú slovesá pocitu (*verba sentiendi*), pozornosť sa sústreďuje na *naše* emócie, v prípade skupiny *oni* prevládajú *slovesá pohybu*, pozornosť sa sústreďuje na dynamickú silu, na to, čo ich vyvolalo (*ich* presuny), pričom v oboch prípadoch môžeme hovoriť o využívaní expresívne zafarbenej lexiky.

Etnicita ako kritérium autority

Druhý fragment predstavuje niekoľko čitateľských listov. Zaujímavý je predovšetkým z hľadiska pozicionovania autorky článku v komentári k prvému z nich. Autorka listu namiesto toho, aby obracala pozornosť na stanovisko artikulované v článku, načrtnutú tému, obracia pozornosť na kompetenciu autorky článku, jej oprávnenosť vyjadrovať sa k otázke („Вы явно не из русской среды, [...]“). Autorka článku v svojom komentári k listu proti čitateľkinej *argumentácii ad hominem* neprotestuje, prijíma premisu, že vyjadrovať sa k spolunažívaniu ľudí rôznej etnickej príslušnosti môžu predovšetkým etnickí Rusi: „[...] začať práve týmto listom som sa rozhodla preto, lebo čitateľka nebola jedinou, kto ma podozrieval z neruskosti. Nerada by som niekoho rozčarovala, ale nemôžem inak: som Ruska, moji rodičia sú Rusi, a tiež moje babičky a dedkovia sú Rusi, okrem toho som Moskovčanka, a nie prvej generácie.“

„Dobyvatelia z juhu“

Tretí fragment stavia na veľmi silnej polarizácii medzi skupinou *my* a skupinou *oni*, ktorá je graficky podčiarknutá aj zvýraznením daných slov (v rôznych gramatických tvaroch) v tele článku: „По ИХ ЗАКОНАМ“, „терпят НАС“, „ОНИ приехали“, „ТОЛЬКО москвичи“. Mnohé z pomenovaní, ktorými sa referuje na skupinu *oni*, sú rovnaké, prípadne súvisia s rovnakou stratégiou, ako v prípade prvého fragmentu („южане“, „лица кавказской национальности“, „кавказцы“, „выходцы с южных республик СНГ“, „приезжие“). Nachádzame tu však aj nové pomenovania, akým je napríklad „выходцы с гор“, v prípade ktorého môžeme hovoriť nielen o stratégii despacializácie, ale aj o stratégii kulturalizácie, konkrétnejšie primitivizácie (ľudia z hôr). Novým prvkom je tiež stratégia explicitnej militarizácie, ktorá je jazykovo vyjadrená pomenovaním „завоеватели (dobyvatelia)“. Treba pritom podotknúť, že sémanticky podobné prvky nachádzame aj v článku č. 1 (napr. „нашествие“ /invázia/), no v ich prípade autorka článku volí úvodzovky signalizujúce citácie cudzej reči, uprednostňuje nezúčastnenú pozíciu. Tu pomenovanie „завоеватели“ navyše zaujíma privilegované miesto medzititulku. Je síce prezentované formou otázky, ale text, ktorý za ním nasleduje, ponúka len argumenty podporujúce kladnú odpoveď: „ездят на **наших** старых «Жигулях»“, „живут в **наших** пепрестижных пятиэтажках“, „обслуживают **нас**, открывая магазины, организуя прачечные, парикмахерские“, „ведут себя как хозяева жизни“, „не хотят ассимилироваться и гордятся этим“, „хотят не только жить в **нашем** городе, но и закрепится в нем“, „устраиваясь на любую работу, «гости» вытесняют из коллектива

несвоих“, „не может не быть опасности“, „как тут невозмутиться“ (polarizácia zdôraznená N. C.). V ich prípade by sme pritom mohli hovoriť o mimoriadne intenzívnom vytváraní obrazu nepriateľa. Sociálna problematizácia („живут по своим законам“) je tu pritom previazaná so skupinou, ktorá je opísaná v konkrétnych regionálnych a etnických súradniciach. Novým prvkom je tiež využitie metafory domu:⁵ oni sa pomenovávajú ako „гости“, z čoho vyplýva ich dočasný status (z hľadiska argumentácie môžeme uvažovať o tzv. *topose definície*) a závislosť od „pánov“ („Как тут не возмутиться и не показать – кто в доме **хозяин**“, zvýraznenie N. C.). Moskva nie je spoločným domovom pre nás a nich, je naším domovom.

Okrem skupiny *oni* by sa dalo v súvislosti s daným fragmentom hovoriť ešte o jednej semiotickej pozícii, ktorú by sme mohli nazvať *nie my*; táto predstavuje „cudzieho“, ktorý má potenciál zviditeľniť vonkajšie hranice skupiny, nie je však pre ňu hrozbou (Gudkov, 2004, s. 563). V článku túto pozíciu zaujímajú Číňania a Vietnamci, no nie preto, že by sa podarilo vybudovať súradnice spoločnej identity, ale preto, lebo nepredstavujú pre skupinu *my* (kultúrne, sociálne alebo iné) nebezpečenstvo: „предпочитают не высываться“.

Kým v prípade skupiny *oni* pozorujeme podobnú *nadlexikalizáciu* ako v prípade prvého fragmentu, k skupine *my* je referované v podstate len dvoma pomenovaniami: explicitným „мы“, v prípade ktorého môžeme hovoriť o stratégii kolektivizácie, a slovom „москвичи“, v súvislosti s ktorým môžeme hovoriť o stratégii spacializácie. Podobne ako v prípade prvého fragmentu, skupine *my* sú pripisované predovšetkým city („мы их жалели“, „мы им сочувствовали“, „нас достали“, „терпимость“). Novým momentom však je, že emócie, ktoré bývajú zvyčajne vnímané pozitívne (tolerantnosť), sú v analyzovanom fragmente posunuté do negatívnej roviny. Deje sa tak napríklad vtedy, keď autorka hovorí o „záchvate tolerantnosti“ („приступ толерантности“) – opisuje ju teda v kategóriách choroby, poblúznenia, z ktorej sa treba vyliečiť/vytriezvieť. Z hľadiska argumentácie je novým momentom tiež tzv. *trajectio in alium*, ktorým sa označujú pokusy o presmerovanie viny, zodpovednosti, o semiotickú reorganizáciu priestoru (Reisigl – Wodak, 2001, s. 74). V danom fragmente pozorujeme túto stratégiu prinajmenšom na dvoch miestach. Prvým je pasáž, kde sa uvažuje nad tým, ako sme *my* súcitili s *nimi*, keď sa začali medzietnické násilné strety v Baku a Sumgaite a keď sa diali (autorka volí neosobnú konštrukciu) masacre na severnom Kaukaze, ako sme *ich my* ľutovali, napriek tomu, že nervy povoľovali, a teraz „выходцы с гор“ Moskovčanov jednoducho úplne „vytočili“, majú ich dosť („достали“) – Moskovčania (*my*) sú vnímaní ako obeť. Druhým je začiatok textu – ťažiskové miesto fragmentu. Ide o prerozprávajú príbeh nešťastnej lásky „kaukazského chlapca“ a ruského dievčaťa. Rodičia, ktorí sa dozvedeli, akej je národnosti, sa jej s ním („черным“) zakázali stretávať a chlapec spáchal samovraždu. Autorka uvádza slová ochrancov ľudských práv, ktorí sa „znovu zamysleli nad tým, prečo ich nemáme radi“, nazýva však tieto diskusie „záchvatom tolerance“. Upozorňuje na to, že nikto si nevšimol slová chlapcovej matky, ktorá „smútila len nad tým, že synček nepočkal, kým bude mať dievča 15 rokov“, potom by ju totiž „podľa ICH ZÁKONOV [zvýraznené v texte článku, N. C.] mohol uniesť“. Čitateľovi sa teda odberá interpretačný kľúč nešťastnej lásky, tento mýtus nahradzuje mýtus o kaukazskej divokosti a neprispôbivosti. Zároveň sa v takto nastavených súradniciach obeťou nestáva mladík, ale ruská spoločnosť. Z hľadiska argumentácie by sme tiež mohli hovoriť o tzv. unáhlenom zovšeobecňovaní (*secundum quid*), vyvodzovaní záverov na základe kvantitatívnej vzorky, ktorá nie je reprezentatívna (Reisigl – Wodak, 2001, s. 73). V našom prípade ide o jeden výrok, z ktorého sa vyvodzujú závery pre celú skupinu.

⁵ K úlohe metafory porov.: Motyková, 2009.

Pozitívny obraz stanoviska, ktoré je vyjadrené v článku, sa vytvára aj nahradzovaním slov s negatívnou konotáciou (vyháňanie, diskriminácia) eufemizmami – „упорядочить миграционный поток“ (upraviť migračný prúd), „цивилизованная защита коренного населения“ (civilizovaná ochrana pôvodného obyvateľstva), ako aj porovnaním s praktikami západných krajín („то же самое, что делают в Берлине с турками, в Париже – с арабами, в Лондоне – с пакистанцами“).⁶

Záver

Napriek tomu, že v prípade nami skúmaných článkov ide o tri diskurzívne fragmenty, môžeme ich vnímať ako jeden globálny text. V prvom článku badáme pokusy o načrtnutie súradníc spoločnej identity pre skupinu modelovanú ako *oni* a pre skupinu modelovanú ako *my*. Druhý fragment je zaujímavý z hľadiska pozicionovania autorky. Tretí článok predstavuje svojím spôsobom tzv. *disclaimer*, sémantický ťah, pri ktorom jedna časť výpovede (prvý fragment) slúži na prezentáciu pozitívneho obrazu autora (tolerancia) a druhá časť (druhý fragment) slúži na prezentáciu spoločensky kontroverzného postoja (netolerantného, xenofóbneho).

Analyzované texty

BYČKOVA, Jekaterina: Počemu my ne ľubim „lic kavkazskoj nacionalnosti“. In: Argumenty i fakty Moskva, vyp. 45, 6.11.2002.

BYČKOVA, Jekaterina: Počemu my ne ľubim „lic kavkazskoj nacionalnosti“ (iz perepiski s čitateľami). In: Argumenty i fakty Moskva, vyp. 4, 22.1.2003.

BYČKOVA, Jekaterina: Počemu my ne ľubim „lic kavkazskoj nacionalnosti“. In: Argumenty i fakty Moskva, vyp. 31, 30.7.2003.

Literatúra

ARUTUNYAN, Anna: The Media in Russia. Berkshire: Open University Press 2009.

DULEBOVÁ, Irina: K otázke politickej korektnosti a eufemizácie v masmediálnej komunikácii na Slovensku a v Rusku. In: Žurnalistika, médiá, spoločnosť 2 [online]. [citované 2. 4. 2015]. Bratislava: Stimul, 2012, s. 148 – 157. Dostupné na adrese:

http://stella.uniba.sk/texty/ZU_zurnalistika2.pdf

FAIRCLOUGH, Norman: Analysing discourse: Textual analysis for social research. London, New York: Routledge 2003.

FWLER, Roger: Language in the news: Discourse and ideology in the press. London, New York: Routledge 1991.

GUDKOV, Lev: Negativnaja identičnost'. Staťji 1997 – 2002 godov. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije 2004.

KARPANENKO, Oxana: Jazykovyje igry s „gost'ami s juga“: „kavkazcy“ v rossijskoj demokratičeskoj presse 1997 – 1999 godov. In: Demoskop Weekly, No. 111 – 112, 28. 4. – 18. 5. 2003 [online]. [citované 2. 4. 2015]. Dostupné na adrese:

<http://www.demoscope.ru/weekly/2003/0111/analit02.php>

KELLER, Reiner: Diskursforschung: Eine Einführung für SozialwissenschaftlerInnen. 3., aktualisierte Auflage. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften 2007.

⁶ K otázkam eufemizácie v masmediálnej komunikácii v Rusku porov.: Dulebová, 2012.

- KOŽEVNIKOVA, Galina: Jazyk vraždy posle Kondopogi. In: Jazyk vraždy protiv občestva: (sb. statej) / sost.: A. Verchovskij. Moskva: „Sova“ 2007, s. 10 – 72.
- LAZAREVA, Ella: Zagolovočnyj komplex texta-sredstvo organizacii i optimizacii vosprijatija. In: Izvestija Ural'skogo Gosudarstvennogo Universiteta, No. 40, Vyp. 19, 2006, s. 158 – 166.
- LEVINSON, Alexej: Kavkaz podo mnoju: Kratkije zametki po formirovaniju i praktičeskomu ispol'zovaniju obraza vruga v otnošenii lic kavkazskoj nacionalnosti [online]. [citované 2. 4. 2015], 2. 6. 2003. Dostupné na adrese: <http://polit.ru/article/2003/06/03/618834/>
- LUKIN, Vladimir: Chudožestvennyj tekst: Osnovy teorii i elementy analiza [online]. [citované 2. 4. 2015]. Moskva: Os-89. Dostupné na adrese: <http://www.gramota.ru/biblio/research/hudtext0>
- MOTYKOVÁ, K.: Metafora je škrva. In: OS 2009, č. 4, s. 144 – 150.
- Nacionalizm i xenofobija. Tlačová správa Levadovho centra z 29. 8. 2007. [online]. [citované 2. 4. 2015]. Dostupné na adrese: <http://www.levada.ru/press/2007082901.html>
- REISIGL, Martin – WODAK, Ruth. Discourse and discrimination: Rhetorics of racism and antisemitism. London, New York: Routledge 2001.
- Severnyj Kavkaz: složnosti integracii. Doklad Meždunarodnoj krizisnoj grupy [online]. [citované 2. 4. 2015]. Dostupné na adrese: http://polit.ru/article/2012/11/30/Ethnicity_and_Conflict/#ultr012
- VAN DIJK, Teun Adrianus: Opinions and ideologies in the press. In: Bell, Allan – Garrett, Peter (eds.): Approaches to media discourse. Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing 1998, s. 21 – 64.
- VAN DIJK, Teun Adrianus: Racism and the press. London: Routledge 1991.
- VERCHOVSKIJ, Alexandr: Idejnaja evolucija ruskogo nacionalizma: 1990-je i 2000-je gody. In: Verchy i nizy ruskogo nacionalizma, sb. statej, sost. A. Verchovskij, Moskva: Centr „Sova“ 2007, s. 6 – 33.

Summary

The Discourse strategies Of modeling the image of *the other* (by an example of *Argumenty i Fakty* weekly)

The goal of this article is to show on the example of three discourse fragments – texts published in the Russian weekly magazine *Argumenty i fakty* – the discourse strategies typical for modeling the group of the other. Given strategies are arranged into several groups. Within nomination – and predicational ones stands out especially the so-called *overlexicalization*. Within the argumentation strategies the so-called *trajectio in alium*, which marked the attempts to divert the blame, responsibility, semiotic space-reorganization, and *secundum quid* – hasty generalization. While positioning the author we detected during the analysis as strategy of replacing words with negative connotations (expulsion, discrimination) by euphemism and using so-called disclaimer.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA/Vysokoškolská učebnica Ruské lingvoreálie 072UK-4/2015/.